

ПАРТНЕРСЬКА ЕТИКА ТА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА

Загострення екологічної ситуації актуалізує проблеми етики, завдання якої полягає у легітимізації найбільш адекватних підходів до її вирішення. Партнерська етика відрізняється від трьох головних форм інвайронменталістських етик, які сьогодні переважають в оцінці відносин людини до навколишнього середовища – егоцентристської, гомоцентристської та екоцентристської. Кожна з цих етик відображає певний дискурс, що витікає з конфлікту між основними інститутами модерного суспільства. Останніми роками багато цілей і завдань, поставлених феміністками і жіночим рухом в цілому, виявилися також важливими для нового дискурсу й етики. Було переконливо продемонстровано, що інтереси жінок й інтереси природи переплітаються. Головна мета даної статті полягає у з'ясуванні соціокультурної обумовленості єдиної перспективи – стійкого партнерства з природою.

Слово «партнерство» пов'язане з дискурсом бізнесу і інвайронменталістських співтовариств. Між корпораціями, локальними співтовариствами, державними установами й екологічними організаціями може виникати і виникає успішне партнерство, сфокусоване на рішенні політичних конфліктів, детермінованих локальними проблемами. Але цілий ряд сучасних дослідників доводить, що дерева, річки, зникаючі види тварин і рослин, племена, коаліції меншин і активістів суспільних рухів можуть бути представлені за столом обговорень нарівні з бізнесом [Див. роботи: М. Хоркхаймера, К. Мерчант, Бр. Латура, П. Сінгера та ін.]. Ідея партнерства між чоловіками та жінками як підґрунтя оновлення суспільства, але без її співвідношення з екологічною етикою, була запропонована Ріаною Айслер [1]. Вал Плюмвуд розглядає дану концепцію як базову для теорії і практики екофемінізму [9]. Процес партнерства пропонує новий підхід до співпраці, в якій партнером може бути також не-людська природа. У новому дискурсі у якості партнерів розглядаються не тільки люди і соціальні процеси, але також буття природи і природні процеси. Посилаючись на принцип універсалізації взаємності, що знайшов послідовне висвітлення в комунікативній практичній філософії, А. Єрмоленко припускає можливість розглядати природу як «уявний рівноправний суб'єкт, чи квазісуб'єкт» [2, с. 201], партнерських відносин людини та природи, в яких слід визначити ознаки симетричності.

Для того, щоб з'ясувати специфіку й евристичні переваги партнерської етики, зупинимося на основних рисах тих різновидів етики, з якими вона здійснює дискурсивний діалог. Егоцентристська етика, виходячи з ідеї концентрації економічної вигоди, стає концепцією, згідно з якою благо для індивіда або корпорації, що діє індивідуально, є також благом для суспільства в цілому. Тут дискурс індивідуальної свободи в ім'я захисту власних інтересів (характерний для риторики модерну) орієнтується на людські дії, по відношенню до яких природа представлена як сирий матеріал, як ресурс для торгівлі. Прибічники егоцентристської етики концептуалізують природу як неживу машину. Її частинами маніпулюють в конвеєрному виробництві. Виснаження ресурсів і забруднення навколишнього середовища не включаються в розрахунки витрат, бо не визнається самоцінність природи.

Гомоцентристська етика розвивається в руслі ідеї найбільшого блага для найбільшої кількості людей на найбільш тривалій проміжок часу. Вона віддає перевагу суспільному, соціальному інтересу, а не індивідуальному. У формулюваннях утилітаризму Мілля

її можна описати як обґрунтування необхідності найбільшого щастя для найбільшої кількості людей, звільнення їх від болю і страждання. По суті вона є етикою федеральних і державних установ, що діють вільно від політичних сил і приватних лобістів від імені народу і в ім'я загального блага. Насправді, проте, дискурс гомоцентристської етики завжди конфліктує з егоцентристським дискурсом, який проштовхує інтереси монополістів.

Основні ідеї екоцентристської етики були висловлені в 40-х роках ХХ століття екологом Альдо Леопольдом й одержали подальший розвиток в наступні роки. Екоцентризм підкреслює внутрішню самоцінність всіх природних процесів самих по собі і для себе, а не тільки їх інструментальну і утилітарну цінність. Органічний світ, який формувався тисячоліття, має право на існування і повинен бути збережений для майбутніх поколінь. Екоцентризм розширює розуміння блага для людського співтовариства до розмірів, які включають також благо біотичної спільноти. З екоцентристського погляду, для того, щоб забезпечити збереження життя на землі, відповідальність повинна включати права всіх організмів, а не тільки людей [7, 10].

Всі три домінуючі форми екологічної етики мають певну обмеженість. Егоцентристська етика критикується за індивідуалізм, звеличення інтересів окремих людей (нарцисизм, егоїзм), гомоцентристська етика – за привілеї для більшості в збиток меншині (тиранія більшості, інвайронменталістський расизм), екоцентристська етика – за піднесення цілого за рахунок індивідуального (голістичний фашизм). Егоцентризм і гомоцентризм часто розглядаються разом як антропоцентризм (наприклад, глибинною екологією). Але такий підхід маскує роль економіки, і особливо – капіталістичної, звертаючи більше уваги на людську зарозумілість і панування над природою, чим на капіталістичний характер привласнення як природи, так і результатів праці. Крім того, вона не в змозі визнати позитивні аспекти соціальної справедливості в гомоцентристській етиці. Але, з іншого боку, екоцентристський підхід багатьох інвайронменталістів припускає можливість інкорпорації внутрішньої цінності природи в політики передбачення, що розробляються партіями зелених.

Альтернативою, яка трансцендує себе по відношенню до перерахованих вище проблем, є партнерська етика. Партнерська етика розглядає людське співтовариство і біотичне співтовариство у взаємному відношенні один до одного. Вона наполягає на тому, що найбільше благо для людського і нелюдського співтовариств повинно бути в їх обохпільній життєвій взаємозалежності.

Партнерська етика спирається на переваги як гомоцентристською етики соціального інтересу, так і екоцентристської інвайронменталістської етики, заперечуючи в той же час егоцентристську етику, що асоціюється з капіталістичною експлуатацією людей і природи. Термін «партнерство» уникає ідентифікації природи з матір'ю або богинею, йде від приписування чоловікам або жінкам особливого ставлення до природи або один до одного (есенціалізм) і зупиняється на антропогенній, узагальнено людській характеристиці (але не антропоцентристській) природи інвайронменталістською етикою і на відповідній цьому метафорі. Партнерська етика турботи про землю означає, що як чоловіки, так і жінки можуть вступати у комунікацію один з одним і з планетою незалежно від гендерних відмінностей. Вона не вважає, що жінки є відповідальними за ліквідацію збитку, заподіяного природі патріархальною наукою, технологією і капіталізмом, або що окремі чоловіки є відповідними за це.

В той час, як егоцентристська етика ґрунтується на принципі особистої зацікавленості, гомоцентристська етика – на концепції утилітарної корисності та

екоцентристська етика – на внутрішній цінності природи, партнерська етика спирається на концепцію відносин (комунікації в широкому сенсі слова). Комунікація є способом взаємозв'язку. «Взаємозв'язок може здійснюватися між різними людьми, між родичами в сім'ї або в певній спільноті, між чоловіками і жінками, між народами, організмами або неорганічними об'єктами, між відособленим місцем в природі й іншою її частиною» [6, с. 3]. Відношення також є наративом; відноситися означає оповідати. Наратив пов'язує людей з місцем, його історією, його багаторівневими і багатобразними значеннями. Саме в процесі цього оповідання, в якому виникають взаємозв'язки, встановлюються також союзи й асоціації. Ці взаємини носять ситуативний і контекстуальний характер усередині локального співтовариства, але це співтовариство також пов'язане зі всією землею, особливо з національною і глобальною економікою.

Партнерська етика містить такі настанови:

1. Рівність між людськими і нелюдськими співтовариствами.
2. Моральний розгляд людей і не-людської природи.
3. Пошана до культурного і біологічного різноманіття.
4. Включення жінок, меншин і не-людської природи до кодексів моральної відповідальності.
5. Екологічно доцільний менеджмент, сумісний з підтримкою здорового стану як людей, так і не-людського співтовариства.

Партнерська етика розвивається осторонь як від егоцентристської етики, так і гомоцентристської етики, для яких благо для людського співтовариства може досягатися в збиток біотичному співтовариству. Вона також протистоїть екоцентристській етиці, в якій благо біотичного співтовариства першенствує над благом людського співтовариства. На відміну від екстенціалістської етики Леопольда, в якій розуміння спільноти розширено до включення до її складу також не-людської природи, партнерська етика визнає як єдність, так і відмінність між людьми і не-людською природою. Вона визнає, що люди залежать від не-людської природи, і що не-людська природа зумовлює і зумовлюватиме людську природу. Але вона також визнає, що сьогодні люди мають владу, знання, технології для того, щоб зруйнувати життя в тому вигляді, в якому ми його знаходимо зараз.

Партнерська етика закликає до динамічної рівноваги між людьми і не-людською природою. У 70-х роках ХХ сторіччя Герберт Маркузе концептуалізував природу як партнера, підкреслюючи не тільки внутрішню відмінність, але й цілісність світу, який люди розділяють з природою. На його думку, природа – союзник людини, а не просто органічна і неорганічна матерія. Вона є «життєвою силою в собі і для себе», що виявляється як суб'єкт-об'єкт. Природа як суб'єкт може бути достатньо злою по відношенню до людини, і в таких випадках людина бореться з природою, але боротьба може бути також припинена і тоді настає час для миру, врівноваженості, звершень. За таких обставин можуть затверджуватися неексплуататорські відносини, які дають можливість розвиватися кожній з протилежних сторін [Див.: 3, с. 25, 244].

Таким чином, кодекс, розроблений жінками, указує на людський вимір активного партнерства. Але етика партнерства також визнає природу як суб'єкта й актора, що репрезентує нову свідомість, яка веде дискурс про природу. Комунікація з природою як партнером, а не як з пасивним ресурсом, відкриває можливість недомінантного, неієрархічного способу взаємодії між природою і людством. Замість того, щоб говорити про природу як машину, якою можна маніпулювати, ресурс, який можна експлуатувати, або об'єкт, який можна вивчати і перетворювати, природа стає суб'єктом партнерства.

Безладно організований світ не-людської природи має бути визнаний як вільний

автономний актор так само, як і люди є такими ж автономними агентами. Але, як природа обмежує людську свободу домінувати над нею і контролювати її, так же влада людей лімітує свободу природи і свободу інших людей. Наука і технологія показують, що такі події, як урагани, землетруси, повені або пожежі відбуваються в конкретному місці, але ніхто не знає наперед, де це може відбутися. Оскільки природа фундаментально хаотична, її потрібно поважати і ставитися до неї як до активного партнера через партнерську етику. Наприклад, якщо ми знаємо, що в Лос-Анджелесі впродовж 75 років періодично відбувалися землетруси, то утилітаристська, гомоцентристська етика стверджуватиме, що держава не повинна давати ліцензію на будівництво атомних реакторів в сейсмонебезпечній зоні. Але партнерська етика припускає іншу аргументацію. Вона пов'язана з переконанням, що ми, людське співтовариство, повинні поважати автономію природи як актора, лімітуючи будівництво і залишаючи певний простір природи відкритим.

Кожне подібне етичне і політичне рішення є дуже важким і вимагає багато часу. Воно обговорюватиметься конкретними людьми, в конкретних місцях, але результат залежатиме від єдиної історії людей і природи на землі, від оповідань, які люди придумали для себе про землю, про життєві потреби. Воно залежатиме, нарешті, від характеру партнерства між землекористувачами у минулому і сьогодні, від глобального контексту, від здатності передбачати наслідки втручання в природу або від відсутності такої. Кожне людське співтовариство знаходиться в партнерстві, що змінюється, розвивається, з певним не-людським співтовариством, яке також пов'язане з глобальними інвайронменталістськими і людськими патернами. Дж. Сьорль підкреслює: «Наша мета полягає в тому, щоб з'єднати соціальну дійсність з нашою базисною онтологією – фізикою, хімією і біологією. Щоб зробити це, ми повинні показати безперервну лінію, яка йде від молекул і гір до викруток, важелів і потім до законодавчих органів, грошей і держав. Центральний пункт на шляху від фізики до суспільства – колективна інтенціональність і вирішальний рух на шляху створення соціальної дійсності – колективне інтенціональне накладення функцій на об'єкти, які не можуть виконувати цих функцій без такого накладення» [4, с. 13]. Кожна етична інстанція історична, контекстуальна і ситуативна, але разом з тим вона знаходиться усередині великої економічної системи і системи навколишнього середовища.

Консенсус і обговорення повинні здійснюватися партнерами, що спільно обговорюють короткострокові і довгострокові інтереси людських і не-людських співтовариств. Ті, хто сидять за столом переговорів, беруть участь в дискурсі, представляють інтереси не тільки людей, але й не-людської природи також. Як і в будь-якому іншому виді партнерства, тут повинні бути виражені потреби кожної сторони, вони повинні бути почуті і визнані. Якщо партнери ідентифікують свої власні егоцентристські, гомоцентристські й екоцентристські етичні припущення і згодні почати новий виток відносин, заснований на партнерстві, взаємних зобов'язаннях і пошані, то з'являється надія на консенсус. Партнерська етика не означає, що слід припинити промислове використання природи. Адже не припиняється використання й людського природного ресурсу. Мова йде лише про те, що життєві потреби людей і життєві потреби зовнішньої природи повинні бути однаково враховані. Дійсно, іншого виходу немає. Провал в реалізації принципів партнерської етики означатиме відмову від консенсусу, поглиблення розбіжностей, наслідком яких можуть стати безперервні судові процеси.

Партнерська етика надає нові підходи до відносин між бізнесом і навколишнім середовищем, які можуть трансцендувати егоцентричні екологічні устремління, направлені на домінування над природою, і просунути індивідуалістичну ментальність.

Інвайронменталістське партнерство є добровільною співпрацею між організаціями, що працюють над спільним проектом. Партнерські відносини формуються часто між раніше конкуруючими співтовариствами для того, щоб вирішити специфічну проблему й уникнути дратівливості й витрат на судові процеси. Більш того, сумісна угода, яка з'являється в результаті цього процесу, є однією і тією ж для кожного із співтовариств, які дійшли згоди, виходячи з своїх специфічних установок. Отже, результат може бути стабільнішим ніж той, який міг бути досягнутий за допомогою суду. Люди, що сидять за столом переговорів, мають різні інтереси. Проте вони виступають не тільки представниками компаній, біологів, що захищають дику природу, менеджерів і працевластців, але вони також є людьми, які «говорять від імені лані і форелі» (8, с. 219). У цій ситуації дискурс повинен починатися з питань:

1. Чи буде партнерський проект вирішувати проблему або істотно впливати на неї?
2. Чи є сумісними спільні цілі з місією і цілями компанії?
3. Чи є взаємозв'язок і співпраця необхідними для виконання проекту?
4. Чи дійсно всі партнери зацікавлені в партнерстві?
5. Чи ідентифікує партнерство всі групи, необхідні для успішного виконання проекту?

Партнерство, в підвалинах якого знаходяться екологічні проблеми, може виникати між жінками і жінками, чоловіками і жінками, чоловіками і чоловіками, людьми і природою і так далі. Його метою є формування стійкого світу.

Партнерські відносини є видимими в діяльності й цілях, що захищаються й практикуються групами жінок, залучених до екологічного руху. Не будучи есенціалістськи обумовленим, партнерський дискурс проте укорінявся в соціальній активності жінок і в їх ставленні до проблем, які вирішувалися. Проте цей дискурс співпраці зовсім не свідчить, що жінки мають якісь специфічні знання про природу або специфічні навички турботи про неї. Він не повинен виглядати так, що деякі жінки говорять від імені всіх жінок, або від імені інших жінок, які не здатні самотійно висловити свою думку. Це є процес, в якому жінки й інші меншини нарівні беруть участь в єдиному процесі. Але «природа», яка часто говорить іншим голосом, також повинна бути почута за столом переговорів.

Окрім екофеміністського дискурсу, партнерська етика спирається на соціальну й соціалістичну екологію для того, щоб висвітити зв'язки між економічними системами, людьми і навколишнім середовищем з метою пошуку нових економічних форм, які задовольняють базові потреби, гарантують безпеку і підвищують якість життя без деградації локального й глобального навколишнього середовища. Нарешті, партнерська етика спирається на вчення про хаос і комплексність, яке припускає можливості для невідомітних відносин між людьми і не-людською природою.

Виникає немало складнощів в здійсненні партнерської етики. Найбільш важким завданням є її узгодження з етикою вільного ринку, орієнтованою на постійне зростання і несправедливе використання як природних, так і людських ресурсів для досягнення прибутку. Спрямованість глобальної капіталістичної системи на вилучення ресурсів, особливо з країн третього світу, без необхідного відновлення, повторного використання і переробки відходів є контрольним пунктом, що вимагає реорганізації відносин між виробництвом й екологією. У той момент, коли капіталізм продовжує підривати основу свого існування, використовуючи природні ресурси, здатні поновлюватися (такі, як ліси і риба), швидше, ніж вони можуть відновитися, зелений капіталізм прагне уповільнити спад, вдаючись до деяких видів регуляції і переробки відходів. Проте повинні бути знайдені абсолютно нові економічні форми, сумісні зі стійким розвитком, рівністю

поколінь і партнерською етикою (8, с. 221).

Інше джерело опору партнерській етиці – це рух за право власності, який в багатьох смислах є протилежним до інвайронменталізму й екоцентризму. Захист приватної власності тісно переплітається з підходами капіталізму й егоцентризму, орієнтованими на зростання промислового виробництва і збільшення прибутків, а тому вона знаходиться під заступництвом державних інститутів і законів. Ні індивідуальна, ні комунальна, або суспільна в деяких межах, власність, розглянуті окремо одна від одної, не відповідають цілям партнерської етики. Вона визначає, що є стійким, а отже, відповідним для підтримки єдності людини і не-людської природи. Це дуже проблемне завдання, але від цього воно не стає менш важливим.

Наступна проблема для втілення партнерської етики може виникати у зв'язку з розбіжностями між різними групами жінок. Наприклад, між групами жінок з бідних прошарків суспільства й представницями еліти, між темношкірими і білими жінками, між жінками зрілого віку і молодими жінками. Їхні розбіжності не говорять про неспроможність партнерської етики, але їх подолання пов'язане з цілим рядом інших перспектив, що виходять за рамки партнерської етики.

На думку соціалістичних екофеміністок, ключовою причиною кризи є подвійний вплив виробництва на екологію і виробництва на народжуваність (репродуктивність). Виробництво, орієнтоване на максималізацію прибутків, що санкціонується егоцентристською етикою, підриває підвалини свого власного існування. Воно руйнує середовище, з якого черпає вільні ресурси. Виробництво загрожує біологічному відтворенню, закидаючи людей в маргінальні землі й урбанізовані простори, де вони народжують дітей як трудовий резерв для виживання, що є загрозливим для соціального відтворення, оскільки породжує бездомність, бідність, кримінал і політичну нестабільність. Аналіз ролі колоніальних і капіталістичних форм виробництва може виключити деякі загальні проблеми і запропонувати нові стратегії для змін.

Таким чином, недостатнім буде покладати провину за кризу навколишнього середовища на еволюцію форм домінування, або на західний дуалізм (як це роблять деякі соціальні і соціалістичні феміністки), або на антропоцентризм (як це роблять представники глибинної екології), або на перевагу владних відносин і просвітницької раціональності (як це роблять постмодерністи). Ці підходи схильні ігнорувати або недооцінювати критичну роль, яку відіграє капіталізм. Проте, на думку представниці соціалістичного екофемінізму К. Мерчант, вони можуть бути корисними, коли будуть інтегровані в економічний аналіз капіталістичної експлуатації людей і природи. Вона переконана, що система поглядів, яка обіймає діалектичні, історичні, системно-структурні відносини між різними концептуальними рівнями екології, виробництва, репродуктивних відносин і свідомості, може інтегрувати ці підходи у всеосяжні стратегії. Вони будуть здатні аналізувати минулі й сучасні владні відносини, ідентифікувати слабкі аспекти системи й забезпечувати енергією й адекватним баченням нові соціально-екологічні рухи і неурядові організації для забезпечення стабільного світу.

Макс Хоркхаймер ще в 1947 році, закликаючи до відродження природи, писав: «Колись саме мистецтво, література і філософія прагнули виразити значення речей і життя, вони були голосом всього того, що мовчить, наділяючи природу органом, який дає зрозуміти про її страждання, або ми б ще могли сказати, що вони прагнули назвати речі своїми іменами. Сьогодні мова природи відкинута» [5, с. 101, 115]. Завдяки партнерській етиці, дискурс і реальність можуть злитися в стійкому розвитку. Природа, разом з жінками і меншинами, говоритиме іншим голосом.

Література:

1. Айслер Р. Чаша та меч: Наша історія, наше майбутнє. – К.: Сфера, 2003.
2. Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія. Підручник. – К.: Лібра, 1999.
3. Маркузе Герберт. Одномерный человек. – М.: «REFL-book», 1994.
4. Сёрль Дж. Конструирование социальной реальности // Романова А. О книге Дж. Сёрля «Конструирование социальной реальности», реферативный перевод с английского // <http://www.amazon.com/exec/obidos/chan-style>
5. Horkheimer, M. The Eclipse of Reason, New York: Oxford University Press, 1947
6. Latour B. Pandora's hope: essays on the reality of science studies. – Cambridge, 1999.
7. Leopold, L. The Land Ethic, Sand County Almanac. New York: Oxford University Press, 1986.
8. Merchant, Carolyn. Radical Ecology, Routledge, London, 1998.
9. Plumwood Val. Ecofeminism: Toward Global Justice and Planetary Health. Feminism and Ecofeminism: Beyond the Dualistic Assumptions of Women, Men and Nature // Democracy & Nature. 2001. Vol. 2. No 2. (Issue 4.). – P. 36 – 52.
10. Singer, Peter. All Animals are Equal // In Barbara Mackinnon, ed. Ethics. Belmont: Wadsworth Publishing Company, 1995.